

Vallási mozgalmak Németországban.

Általánosan ismert dolog, hogy Németországban különösen a nemzeti socialismus kormányrajutása óta az egyházak s általában az egész vallásos gondolkodás és vallásos világfelfogás tekintetében olyan változások és átalakulások történnek, amelyhez fogható a kereszténység történetében, amint az arra hivatottak csaknem kivétel nélkül megállapítják, a reformáció óta nem történt. Egyet-mást halunk és olvasunk róla a napilapokban és folyóiratokban, de világos képet alkotni az egésze-ről nem tudunk. A Nemzetközi Szabadelvű Keresztények Társulata évnegyedenként szétküldött tájékoztatójában a német mozgalmakkal szemben mindig nagyon tartzkodóan nyilatkozik, arra hivatkozva, hogy nem lehet tisztán látni sem a jelent sem pedig a várható fejleményeket.

Valóban nem könnyű dolog a helyzetet a maga teljességében áttekinteni. Nincs meg a történeti távlat hozzá, de nem is lehet, mert hiszen az események ma is napról-napra újabb fordulatot és színezetet adnak a dolgoknak. De nehezen férhetünk hozzá olyan forrásokhoz is, amelyekből a mozgalom fázisai áttekinthetők volnának. Pedig ilyen forrás sok van ma. Máris kötetekre megy a vallásos mozgalmakkal kapcsolatos irodami termelés, amely részben magukat a dokumentumokat hozza évről-évre, másfelől pedig feldolgozás és iránymutatás kíván lenni. Magyarnyelven is megjelent egy kisebb könyv Raffay Sándor budapesti evangélikus püspök tollából. Innen vesszük ki azokat az adatokat, amelyek alapján némi bepillantást kívánunk nyújtani a még folyamatban levő eseményekbe. Szükséges ezt megtennünk nemcsak azért, mert a legnagyobb kiterjedésű protestáns egyház kebelében folyik ez a harc, hanem azért is, mert a kereszténységről alkotott eddigi felfogás nagy átalakulását, a keresztény gondolat nagyon mély revízióját és sok tekintetben ujszerű meglátásait foglalja magában ez a mozgalom, amely bennünket unitáriusokat különösen is érdekelhet. Érdekelhet elsősorban abból a szempontból, hogy vajjon ebben a valóban mérhetetlenül

fontos szellemi harcban fedezhetünk-e fel olyan mozzanatokat, amelyek az orthodox és dogmatikus keresztény theologiai gondolkodás rozoga hajóját a szabadelvű, unitárius keresztény felfogáshoz közelebb hozzák. A nagy mozgalom megindult s ebben nemcsak a keresztény és főleg a protestáns theologianak legkiválóbb képviselői küzdenek a kereszténység megújulásáért, hanem súlyos természetű politikai, társadalmi tényezők játszanak közre. A németországi vallási harc kilépett a dolgozó szobák csöndes légköréből s népeket mozgató, milliókat új elhatározásra bíró megmozdulássá kíván kiterjeszkedni. A német vallásos és egyházi élet eddig kiváló theologusok műveiből volt ismeretes előttünk, máskülönben a régi dogmatikus megmerevedés formáit viselte magán. Ma ezeket a korlátokat eltűnedezni látjuk. Az új megmozdulás egy nagy népi megmozdulás ismertetőjeleit kezdi magán hordozni. Új reformáció készül itt, amint sejthető, amely a theologiai dogmatismus, szűk kereteit hatalmas erővel feszegeti a kereszténység régi zsidó és scholasztikus elgondolása helyett nagy erővel nyúl a lényeg gyakorlati megvalósítása felé. Sőt van olyan irányzat, amely a kereszténységet teljesen félre akarja tolni, mint amely nem váltotta be a hozzá fűzött várakozásokat.

Hitler kancellárrá való kinevezése a német evangélikus egyház történetében is új fordulatot jelent. A dolog tulajdonképpen ott kezdődik, hogy az ugynevezett harmadik, azaz most már teljesen egységes birodalom, a 28 eddig különböző alkotmánnyal, tehát önkormányzattal rendelkező, egymástól független országos evangélikus egyházakat egyesíteni egy közös alkotmánnyal ellátni és az egészet az u. n. birodalmi püspök alá kívánta állítani. Ez az egységesítési törekvés tulajdonképpen már régebben folyik s a történelem folyamán többször megismétlődött, de sohasem vezetett eredményre. Nem lehet azt mondani most sem, hogy sikerült volna. De az kétségtelen, hogy jelentős lépéssel haladt közelebb a megvalósuláshoz. Ami azonban bennünket érdekel nem is az, hogy az egységesítés sikerült-e teljesen vagy sem, hanem az, hogy az egységesítéssel kapcsolatos viták és nézeteltérések, a keresztény gondolat lényegének kifejtésében, felfogásában milyen értékes és tanulságos változatokat dobtak felszínre.

A német vallásos ujjaszületésnek egyik főjellemvonása az, hogy nemzeti illetve faji alapon kívánja a kérdést megoldani. A keresztény gondolatnak a faji, nemzeti és speciálisan a német nemzeti

érdekekkel való összhangba hozatalára való törekvés, talán legjellegzetesebb vonása a mozgalomnak. Egészen sajátos beállítást találunk abban a tekintetben, hogy a keresztény gondolatot, amely félreérthetetlenül egyetemes emberi, a fajtság kérdésével összefüggésbe hozzák, illetve a közöttük levő ellentétet megszüntessék. Egy új problémával állunk itt szemben, amely tulajdonképpen nem probléma, mert Jézus evangéliuma nem külön fajokhoz szól, hanem az emberhez, kiben az istenfiság lehetősége szunnyad. A körülmények és a helyzet azonban fölvetették a kérdést, hogy maga a fajtság nem lehet-e integrans alkotórésze a keresztény ideológiának. Itt mindenestre a kereszténység gondolatvilágának új természetű megvilágításával találkozunk, amelyek azonban, nézetünk szerint nem nagy jelentőségűek magát a keresztény elvet illetően, noha gyakorlati fontosságuk a jelen esetben, le nem becsülhető értékű.

Sokkal fontosabbnak és jelentékenyebbnek tartjuk az egész mozgalomban azt az irányzatot, amely a népet, a nép fontosságát, a népnek, a tömegnek a kereszténység gyakorlati megvalósulásában való mérhetetlenül nagy feladatát hangsúlyozza a lehető legnyomatékosabb módon.

„Az egyháznak ugyanaz a törvénye, ami az államé t. i. a nép szolgálata. Ez a legteljesebb istentisztelet“, olvassuk a Német Népegyház c. egyházi párt programjában. A nép nem arravaló, hogy összetörje magát a menyországért és azalatt elveszítse a földet — mondja Rust porosz kultuszminiszter. Dr. Hirsch göttingeni egyetemi tanár pedig kijelenti, hogy olyan egyházat akarnak, amelyben az egyháznak népe van, a népnek pedig van egyháza. Ilyen s ehhez hasonló megnyilatkozások, amelyek a vallásos mozgalom népi jellegére kívánják a hangsúlyt fektetni, szelvében hosszában találhatók. Az egyháznak, mint nemzetnevelő intézménynek a hangsúlyozása itt is ott is kiütözik, de van közöttte sok ellenmondó megnyilatkozás.

Ebben a nemzeti alapon haladó vallásos újjáébredésben általában két főirány különböztethető meg. Az egyik a faji érdek hangsúlyozása mellett is megmarad a kereszténységben, a másik az u. n. germán-német hitmozgalom a speciálisan germán-pogány vallásos elemek kiélezésével mellőzni kívánja a kereszténységet.

Az előbbi csoport jobboldali ága a Német Keresztények Hitmozgalma, melynek egyik ága az Új reformatori mozgalom. A ger-

mán-német csoport jobboldali ága a Német Nemzeti Egyház hívei, baloldali ága pedig a pogány-német mithologia visszaállítására irányuló törekvés. Ez utóbbiak közé tartozik Ludendorff tábornok (L. Raffay i. m. 76.) A hivatalos politikai hatalom általában a keresztény irányzat híve, azonban állandóan kacérkodik az utóbbi irányzattal is. Magatartása igen sok esetben ingadozó s legujabban az utóbbi irány erősbödése tapasztalható.

Azonban a felsorolt irányok sem egyöntetűek, hanem a legkülönbözőbb színeket és árnyalatokat mutatják.

„Hitler a marxismust politikai, a Német Keresztények Hitmozgalma pedig egyházi téren támadta meg. Ezért párosul a nemzeti socializmus a vallási célkitűzéssel. Az emberiség nem mondhat le — mondják — a fajról és az evangéliumról.“ (Raffay i. m. 15.)

A Német Keresztény Hitmozgalom, a pozitív kereszténység alapján áll azzal a határozott krisztusi hittel, amely a német lutherizmusban és a hősiek kegyességben jut kifejezésre. Ezek az első irányelvek, amelyek alapján ez a mozgalom elindul. Azonban mindjárt kezdetben nagy elvi ellentétek mutatkoznak.

Dibelius főszuperintendens egy pásztorlevelében kijelenti, hogy az evangélium nem ismer hatalmasokat, csak megváltott bűnös embereket. Az igehirdetés tárgya nem a nemzetiség, hanem az Isten országa. Így indul meg az Ujreformatori Mozgalom, amely az új egyházat minden állampolitikai befolyástól mentesen az egyház életéből és lényegéből kifolyólag kívánja kialakítani (i. m. 17 l.) Közben minden nézeteltérés mellett megindul a szervező munka, amelyben előtérbenyomul a falumunkának és az ifjúsági munkának a megszervezése. Másrészt előtérbe kerül a hitvallás kérdése is. Vanak hívei az egységes hitvallásnak, a külön lutheri és kálvinista hitvallásnak. Csaknem hónapról-hónapra újabb ideák merülnek fel. Van olyan felfogás, amely az Ó-testamentumot megtartja, a másik hallani sem akar róla. Ez a kérdés külön is sok vitára ad alkalmat.

1933. nov. 13-án a berlini Sportpalotában tartott nagygyűlés kimondotta, hogy az egyháznak nem a hitvallásokhoz való ragaszkodás a fő hivatása, hanem a nép gondozása. Itt elfogadnak egy határozati javaslatot, amely az árja paragrafus szigorú végrehajtását követeli s az idegenvérű keresztényeket külön egyházba ki-

vánja tömöríteni. Együttal kívánják az Ó-testamentummal való teljes szakítást. Az 5-ik pont pedig követeli azt, hogy Jézus hősi alakját állítsák a nép elé és a szolgálélek helyett a büszke embert tegyék ideállá, aki, mint Isten gyermeke magában érzi az istenit. A 6-ik pontban azt vallják, hogy egyetlen igaz Istentisztelet a nép szolgálása.

Mindezekből láthatjuk az uralkodó momentumok folytonos változását. Egyszer a fajiság az uralkodó vagy legalább is egyenrangú a keresztény elvvel. Majd tisztán a keresztény gondolat egyetemesége alapján kívánják a megújodást s a faji gondolat ebben húzódik meg. Egyszer szigorúan követelik a történeti hitvallást, máskor teljesen fölöslegesnek tartják. A legutóbb közölt program nagyon liberális, noha általában elutasítják a liberális theologiai gondolkodást.

Az 1933 nov. 13-iki előbb említett program ellen a birodalmi püspök erőlesen tiltakozik, amely tiltakozásban helyteleníti a többek között „Jézus alakjának szabadelvű racionalista elferdítését“. Az egész programot „a hitvallás ellen irányuló türethetetlen támadásnak minősíti.“ Felhívja a figyelmet arra, hogy az egység csak a Szentírás és a hitvallások alapján teremthető meg. Elítéli az Ó-testamentum ellen irányuló támadást. Dr. Krauset, aki a határozati javaslatot előterjesztette, minden egyházi tisztségétől megfosztotta.

Érthetetlen az, hogy nov. 19-én háromezer lelkész tiltakozik a Krause-féle liberalis elgondolású határozati javaslat ellen s az „Új pogányság“ rémét festik a falra, ugyanakkor pedig felszólítják a birodalmi püspököt, hogy az evangélium hirdetésének teljes szabadságát biztosítsa és a Biblián kívül senkit semmire ne kötelezzenek.

Dr. Krause az őt ért sérelembe nem tudott belenyugodni. Tovább vitatta híveivel intézett levélben, hogy neki igaza van, mert nincs szükség olyan kereszténységre, amely vezényszóra jár. A kereszténységet meg kell tisztítani minden nem német elemtől, tehát elsősorban az ó-testamentumtól, tehénpásztor történeteivel és zsidó moráljával. De meg kell tisztítani az új-testamentumot is a babonás és ferde tudósításoktól. Pál apostolnak a bünbocsánatra vonatkozó „rabbista bünbak elméletét is át kell alakítani, mert a dialektikus theologia Pál apostoltól elkezdve Barth Károlyig az Istenből is gondolati sportfeladatot (Denk sportaufgabe) csinál.“ Szerinte a theologia a maga bünelméletével éket ver Isten és az ember közé.

A germán-német mozgalom ideológiájának ismertetésére nem térünk ki. Ez az irány, mint említettük, a kereszténységet nem tartja többé alkalmasnak a megújulás eszközlésére. Bergmann professzor fejtette ki a többek között Az Északi Német Lélek Evangéliuma c. munkájában azokat a főbb elveket, amelyekre ez az irányzat föl-épül. Szerinte a dogmatikus kereszténység, mint hitbeli és lelkiismeretbeli nyög elvetendő. A szellemi kijelentésen alapuló keresztény hittelt szemben azt a kijelentést kell hirdetni, amely a természetben és az emberben örökké folytonos. A kereszténység idejét multa, mert egy világ összeomlásakor kétezer évvel ezelőtt keletkezett. Gondolatvilága és célkitűzése idegen a germán lélektől. A német népnek olyan Istenre van szüksége, aki a természetben él és hat. A megváltás fölösleges, mert ezt a hősi önzetlenség is megszerzi. A büntudat is téves, mert „a legnagyobb bűn a bűnben való hit.“ Az emberben csak romlottság van, ami a helytelen nevelés következménye. Van még radikálisabb hajtása is ennek az irányzatnak. Az ellene küzdők irodalmi megnyilatkozásaiban szintén igen sok értékes gondolat található.

Még csak azt említjük meg, hogy az új birodalmi egyház szervezése közben a birodalmi püspök és a papság tulnyomó része között csaknem állandósultak a legsúlyosabb természetű összeütközések. Panaszkodnak, hogy a püspök lépten-nyomon megfosztja az egyházközségeket attól a joguktól, hogy tisztítólag hassanak közre az egyházkormányzat irányítására. Többször tiltakoznak a püspök rendeletei ellen, sőt bizalmukat is megvonják tőle.

A lelkeszek szükségsszövetsége, amely megfelel a mi Lelkeszkörünknek, egy nyilatkozatot adott ki, amelyben kifejti, hogy őket sem politikai, sem reakcios célkitűzés nem vezeti. Elismerik, hogy a régi egyház csak hatóságokban élte ki életét, a papság nem volt lelkipásztor. A régi egyház egyesületeket termelt, de életet és testvériséget nem. Elismerik, hogy az új mozgalom reformáló akaratot viitt bele az egyházba. Céljuk jó volt, de nagyot hibáztak. Első hibájuk az volt, hogy a Krisztusban adott kijelentés mellé a nép sorában történt kijelentést is odaállították. A másik, hogy a hatalmat megszerzendő, politikai módszereket alkalmaztak az egyházban. A harmadik, hogy a népmissziót demonstratív módszerekkel akarták munkálni.

A szükségsszövetséget az igehirdetés szabadságának és a lel-

kiismeret felszabadításának érdeke hívta életre. Célja az egyház igazi belső megreformálása. Utjuk tisztára egyházi ut. Vezérük és törvényük az evangélium. Azt kívánják, hogy a papság ujljon meg kegyességben, theologiai tisztánlátásban, testvéri szövetkezésben, a néphez való közeledésben, belső szabadságban és bátorságban. A lelkészképzést át kell alakítani. Minden fokon olyan legyen az egyház vezetése, amely a *személyes felelősségen* nyugszik. Kívánják a laikusok bevonását, mert az önkéntes szolgálatot az egyház nem nélkülözheti.

Nagyjában ezek azok a mozzanatok, amelyek a német vallásos mozgalom területén felbukkantak. A Német Keresztény Hitmozgalomnak kétségtelenül van egy olyan „baloldali“ ága, amelyik a dogmák fölötti keresztény szabadságnak jézusi magaslatán kíván állani. Azonban ezt is elhomályosítja az a kizárólagosság, amelyek a faji (német, árja) megszorítások okoznak. A kereszténységnek egy minden tekintetben megnyugtató, tisztán az evangélium alapvető elveit korlátok nélkül szem előtt tartó megnyilatkozása még nem merült fel a különben sokszor magas nívón álló szellemi tornában. Nem jutott még kifejezésre az, hogy a Jézus vallását sem dogmai, sem hitvallási, sem faji elemekkel korlátozni nem lehet. Minden ilyen korlátozás gyöngítése a szeretet és igazság ama fogalmának, amelyet az evangélium szelleme lehel felénk. A tiszta meglátások és felismerések mellett mindjárt ott vannak az erőszakos korlátozások, mintegy szemléltetve, hogy a keresztény evangéliumi lelkiismeret szabad megnyilatkozása a dolog lényegétől idegen elemeknek és hatásoknak kénytelen magát alárendelni. Így pl. Hofer, amikor fellép a germán-pogány mozgalom egyoldalúságai ellen, helyesen állapítja meg, hogy Jézus tanítása egyetemes emberi felfogás. Azonban mégis vallja tovább, hogy a kereszténységet is lehet „germanizálni“. Az igazi német kereszténység — mondja — a Luther kereszténysége: a megtisztult lélek tettekkel hősies kereszténysége. Ez azonban — nézetünk szerint — nem mondható tisztán germánnak, sem történetileg, sem elvileg, mert hiszen ez a definitio egyetemesen jézusi kereszténység.

Még egy dolog, ami feltűnő. A mozgalmat püspökök, papok és politikusok mozgatják, amelyben résztvesznek a theologiai fakultások is. Azonban, hogy maga a nép, a tömeg, amelyre a mozgalom csaknem állandóan hivatkozik, mit szól a dologhoz, milyen vélemény-

nyen van s érezet-e kellő sullyal erejét és akaratát ebben a mozgalomban, amely a népnek kíván népegyházat megalkotni, azt nem látjuk kellőképen. Az ifjuság megmozdulásáról és pár megnyilatkozásáról vannak értesítések, de a mozgalmat megindító lelki rugók mélyén egyelőre inkább a faji és politikai mozgató erőt látjuk meg, mint alapvető kiindulást és nem a valóban jézusi alapon álló evangeliumi lelki ujjászületés vágyát, amely az előbbinek függvényeként jelentkezik. Mindenesetre a legnagyobb érdeklődéssel várjuk a jövőendő kialakulását.

Végül ismételtlen megjegyzem, hogy adataimat Raffay püspök említett művéből vettem át s bővebb felvilágosítások megszerzése végett mindenkinek ajánlhatom ezt a hasznos és pontos egybeállítást. Teljesen tiszta képet azonban nem nyerünk belőle. Aki a forrásokat is meg akarja ismerni, annak ajánljuk: D. Schmidt: Die Bekenntnisse zur Kirchenfrage. 1933. és Althaus: Die Deutsche Stunde der Kirche c. művét.

Később még vissza fogunk térni a fejlemények további vázolására és különösen a mozgalom gyakorlati értékü eredményének, mint amilyen pl. a lelkészképzés, ismertetésére.

Dr. Varga Béla.

Pályázati hirdetés.

Az Egyetemes Unitárius Lelkészkör ezennel pályázatot hirdet egy „Unitárius Induló“ zenéjének és szövegének megírására. Pályadíj 1050 Leu külön a szöveg és 1050 Leu külön a zenei rész jutalmazására. Együtt 2100 Leu. A mű megírásánál szem előtt tartandó unitárius hitelveink szelleme. A mű terjedelme az általánosan ismert indulók terjedelmének feleljen meg s kiválóan alkalmas legyen ifjúsági és más énekkarainkban s kirándulásokon való használatra. Pályázhat bárki, aki magát arra hivatottnak érzi. Pályamunkák zárt borítékban, idegen kézírással, jeligével az Egyetemes Lelkészkör elnökéhez (Pál Dénes lelkész Simonești j. Odorheiu) küldendők. Határidő 1935. szeptember 30.

Simonești, 1935 évi április hó 10-én.

Pál Dénes,
e. lelkészköri elnök.

Fekete Lajos,
e. lelkészköri jegyző.